

Konrad Majchrzyk

(Society of Science and Culture „Libra”, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-1344-3145>

e-mail: konradm2@interia.eu

Lubelski Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej a październik 1956 r.

Lublin Voivodeship Committee of the Polish United Workers Party and October 1956

ABSTRACT

In October of 1956, the Polish People's Republic went through a serious political crisis, which was partially caused by rivalry between fractions in the Central Committee of the Polish United Workers' Party. The events in Warsaw influenced the lower party structures, namely the voivodeship committees. In the October period, the Lublin Voivodeship Committee of the Polish United Workers Party experienced turmoil and staff rotation. The text shows the processes that took place in the local center of power of the Lubelskie Voivodeship. It concerns personnel changes in the executive and the position of the first secretary. The analysis of the October events also takes into account characteristics of the processes that took place on the political map of Lublin.

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Konrad Majchrzyk Society of Science and Culture „Libra”, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds				
SUBMITTED: 2022.04.27	ACCEPTED: 2023.01.14	PUBLISHED ONLINE: 2023.12.21		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		

Key words: Polish People's Republic, Polish United Workers' Party, Lublin Voivodeship Committee of the Polish United Workers Party, Polish October

STRESZCZENIE

Październik 1956 r. przyniósł Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej poważny kryzys polityczny, który był spowodowany po części rywalizacją frakcji w KC PZPR. Wydarzenia w Warszawie wpłynęły na niższe ogniwa partyjne, jakimi były komitety wojewódzkie. Lubelski KW PZPR w okresie październikowym przeszedł zawirowania i rotacje kadrowe. Tekst ukazuje procesy, jakie miały miejsce w lokalnym centrum władzy województwa lubelskiego. Dotyczy on zmian personalnych na stanowisku I sekretarza oraz egzekutywy. Analizując październikowe wydarzenia, dodatkowo uwzględnia również specyfikę procesów zachodzących na mapie politycznej Lublina.

Słowa kluczowe: PRL, PZPR, KW PZPR, Lublin, odwilż, październik 1956

W polskiej historiografii badania nad kryzysem 1956 r. znalazły odbicie w licznych monografiach¹, pracach zbiorowych i artykułach². Ponadto tejsze problematyce zostały poświęcone dwa numery czasopism naukowych³.

¹ Z. Rykowski, W. Władyka, *Polska próba. Październik '56*, Kraków 1989; W. Władyka, *Na czołówece. Prasa w Październiku 1956 roku*, Warszawa–Łódź 1989; P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993; J. Eisler, „Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008; D. Rafalska, *Między marzeniami a rzeczywistością. Tygodnik „Po prostu” wobec głównych problemów społecznych i politycznych Polski w latach 1955–1957*, Warszawa 2008; D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016; J. Kochanowski, *Rewolucja międzypaździernikowa. Polska 1956–1957*, Kraków 2017.

² A. Friszke, *Rok 1956*, w: *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003; P. Machcewicz, *Zmiana czy kontynuacja? Polska przed i po Październiku '56*, w: *PRL. Trwanie i zmiana*, red. D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2003; A. Friszke, *Rozgrywka na szczycie. Biuro Polityczne KC PZPR w Październiku 1956*, w: *Przystosowanie i opór. Studia z dziejów PRL*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2007; P. Machcewicz, *Odwilż 1956*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010; M. Żukowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku w okresie Października '56 i wyborów do Sejmu w 1957 r.*, w: *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014; P. Ośko, *Demokratyzacja terenowych struktur PZPR na fali odwilży 1956/1957 – pozorna czy prawdziwa?*, w: *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016; B. Szaynok, „Ten ton mnie w uchu źle brzmi...” – tematyka żydowska na forum Komitetu Centralnego PZPR w „polskim roku 1956”, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, 27, 1; M. Siedziako, *Postalinowska „odwilż” i polski rok 1956. Kierownictwo KW PZPR w Szczecinie na tle wydarzeń w kraju (1953–1956)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2017, 32 (61), 4; *Nie tylko „Po Prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Warszawa 2019.

³ „Polska 1944/1945–1989. Studia i Materiały” 1997, 3; „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, 28, 2.

Światło dzienne, dzięki wydanyemu drukiem edycjom źródłowym⁴, ujrzały wcześniej nieznanne i nieodkryte archiwalia. Proces tzw. dezintegracji październikowej w Lublinie i na Lubelszczyźnie został poruszony w literaturze⁵. Nadmienić należy również wspomnienia prof. Andrzeja Burdy, rektora UMCS⁶. Ponadto powstały szkice biograficzne⁷ dotyczące najważniejszych osób związanych z październikiem na Lubelszczyźnie.

Wydarzenia roku 1956 – „Czerwiec” i „Październik” – dwa z „polskich miesięcy”⁸, w ogromnym stopniu wpłynęły na Polską Rzeczpospolitą Ludową. Związane są z liberalizacją kursu politycznego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, osłabieniem terroru i represji, ożywieniem społecznym czy chociażby „ukształtowaniem nowego modelu relacji PRL ze Związkiem Radzieckim”⁹. Asumptem do tego okazała się śmierć przywódcy ZSRR Józefa Stalina w roku 1953. Wszystkie procesy, które wówczas miały miejsce, powiązane są z tzw. odwilżą październikową, łączącą się z referatem pierwszego sekretarza Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Nikita Chruszczow odniósł się w nim do kultu jednostki i jego następstw – tym samym otwarcie potępił politykę Józefa Stalina.

Cezury czasowe „odwilży” w PRL są płynne, co za tym idzie brak jej sztywnego „początku” i „końca”. Za skrajne daty można przyjąć ucieczkę

⁴ Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000 („Dokumenty do dziejów PRL”, z. 13); Kampania wyborcza i wybory do Sejmu 20 stycznia 1957, wybór, wstęp i oprac. P. Machcewicz, Warszawa 2000; Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad ’56, oprac. M. Jabłonowski et al., Warszawa 2009; Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954–1956. Taktyka, strategia, metody, wstęp A. Paczkowski, wybór i oprac. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2011.

⁵ D. Libionka, *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu partyjnego na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2001, 5, s. 135–172; M. Wypych, *Walka polityczna i personalna w lubelskich organach PZPR w okresie październikowym na tle walk frakcyjnych w KC PZPR w 1956 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 2014, 62, 2, s. 143–172; K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktury – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014, s. 325–338; M. Kruszyński, *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944–1989. Zarys dziejów uczelni w warunkach PRL*, Lublin 2015, s. 187–206; J. Wrona, *Życie polityczne 1944–1956*, w: *Dzieje Lubelszczyzny. Aspekty polityczne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2016, s. 324–332.

⁶ A. Burda, *Przymrozki i odwilże. Wspomnienia z lat 1945–1957*, Lublin 1987, s. 278–338.

⁷ R. Drabik, *Stanisław Szot (1917–2008) funkcjonariusz UIB, aparatczyk PPR/PZPR*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2010, 32–33, s. 381–389; idem, *Władysław Kozdra (1920–1986) – szkic biograficzny*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 522–531.

⁸ J. Eisler, „Polskie, passim.

⁹ M. Siedziako, *op. cit.*, s. 5.

Józefa Świątły¹⁰, „wicedyrektora Departamentu X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”¹¹, na Zachód, a dokładniej rozpoczęty we wrześniu 1954 r. cykl jego audycji w Radiu Wolna Europa. Początków „odwilży” można również upatrywać jeszcze wcześniej, w roku 1953, w walce, jaka rozegrała się w centralnym aktywie partii – mowa tutaj o tzw. wojnie frakcji, która toczyła się między dwoma nieformalnymi grupami: „puławianami”¹² i „natolińczykami”¹³. Życie polityczne ówczesnej Warszawy, zgrzyty i walkę między grupami opisał Witold Jedlicki w artykule *Chamy i Żydzi*¹⁴. Rozbieżności mają miejsce, jeśli chodzi o datę kończącą „odwilż”. Za taki moment można przyjąć wybory do sejmu na początku 1957 r. lub zamknięcie w październiku tegoż roku czasopisma „Po Prostu”.

Za dostrzegalny kryzys i napięcia polityczne w latach 1953–1956 odpowiedzialne jest zjawisko destalinizacji życia politycznego i społecznego w PRL. Należy podkreślić, iż znaczną rolę w nim odegrali ludzie, którzy tworzyli w kraju podwaliny pod totalitaryzm komunistyczny. Podejmowane przez najwyższe władze PZPR kroki doprowadziły do tego, iż coraz większe kręgi obywateli oczekiwały na szybkie reformy i zmiany polityczne, które kulminacyjny moment osiągnęły właśnie w październiku 1956 r., co doprowadziło do „rewolucji samoograniczającej się”¹⁵, która ograniczała swój rozmiar, aby nie doprowadzić do zbrojnej interwencji sowieckiej.

12 marca 1956 r. w Moskwie zmarł Bolesław Bierut, a moment ten „zamyka definitywnie okres stalinowski w Polsce, choć oczywiście nie oznacza końca systemu zaprowadzonego tu po II wojnie światowej”¹⁶. Trafnie

¹⁰ Vide: A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Świątły*, Warszawa 2009.

¹¹ P. Machcewicz, *Odwilż 1956*, w: *Polski wiek XX*, t. 3, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010, s. 202; vide: D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016, s. 56.

¹² Nazwa grupy pochodzi od ulicy Puławskiej w Warszawie, przy której mieszkało kilka prominentnych osób łączących się z tym środowiskiem. Opowiadali się za liberalizacją i demokratyzacją systemu [...] odwoływali się do społeczeństwa, zwłaszcza do młodzieży akademickiej, młodych robotników i inteligencji. Prezentowali się przy tym często jako zdeklarowani reformatorzy, z tym że nie wszyscy wierzyli w ich szczerość, J. Eisler, *„Polskie*, s. 23 i nn.

¹³ Nazwę zawdzięczali pałacykowi Urzędu Rady Ministrów w Natolinie na dalekich przedmieściach Warszawy, gdzie czasem zbierały się niektóre osoby zaliczane do tej frakcji. W swoich działaniach nieoficjalnie zabiegali o poparcie ze strony radzieckiego kierownictwa oraz ambasady ZSRR w Polsce. Odwoływali się też czasem do haseł populistycznych, nacjonalistycznych i ksenofobicznych, J. Eisler, *„Polskie*, s. 23 i nn.

¹⁴ W. Jedlicki, *„Chamy i Żydzi”*, „Kultura” [Paryż] 1962, 12 (182), s. 3–41.

¹⁵ W. Władysław, *Od Natolina do Natolina*, w: *Październik 1956. Początek erozji systemu*, red. M. Jabłonowski, S. Stępa, Pułtusk 2007, s. 16.

¹⁶ J. Eisler, *„Polskie*, s. 83.

ówczesną sytuację ocenił Andrzej Paczkowski: „Odejście I sekretarza zarówno pozbawiało kierownictwo PZPR głównego kontrolera życia publicznego, jak i otworzyło problem sukcesji. Od tej chwili program i tempo zmian stało się przedmiotem wewnątrzpartyjnej rozgrywki, co wydatnie sprzyjało zarówno jej radykalizacji, jak i szybkości, z jaką się toczyła”¹⁷. Pogrzeb Bieruta odbył się 16 marca 1956 r., obecny był na nim Chruszczow, który w stolicy przebywał od 15 do 21 marca¹⁸, pojawiła się również delegacja z Lublina¹⁹. I sekretarz KPZR prowadził rozmowy oficjalne i poufne z działaczami PZPR, celem ich było „dopilnowanie”, aby VI Plenum²⁰ wybrało Edwarda Ochaba na I sekretarza KC – „w rzeczywistości żadnego wyboru nie było, a jedyne kandydata w imieniu Biura Politycznego zgłosił Aleksander Zawadzki. Jednocześnie nowymi sekretarzami KC wybrano Jerzego Albrechta i Edwarda Gierka”²¹. Plenum było przejawem jawnej ingerencji władz sowieckich w funkcjonowanie PZPR i PRL²², ponadto ukazało zakorzeniony głęboko rozłam w centralnym aktywie PZPR. Do orientacji puławskiej zaliczyć można ówczesnych prominentów partyjnych²³, natomiast do sprzeciwiającej się im grupy natolińskiej działaczy o starszym rodowodzie komunistycznym²⁴.

¹⁷ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 2005, s. 297.

¹⁸ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014, s. 323.

¹⁹ Z lubelskiego KW na pogrzebie pojawili się: Bazyli Hołod, Julian Andrzejewski, Stanisław Bębenek, Jan Korczak, Władysław Moskalik, Władysława Wójtowicz, Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie [dalej: KW PZPR], sygn. 1537, k. 11.

²⁰ Plenum obradowało 20 III 1956 r.

²¹ J. Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992, s. 61.

²² Po wizycie Chruszczowa w marcu 1956 r. już nigdy ingerencja w wewnętrzne kwestie PRL ze strony radzieckiej nie była aż tak zdecydowana, stanowcza i bezpośrednia.

²³ Przede wszystkim Bolesław Bierut, Roman Zambrowski, Jakub Berman, Hilary Minc i Franciszek Mazur, ponadto Jerzy Albrecht, Antoni Alster, Tadeusz Daniszewski, Ostap Dłuski, Maria Federowa, Romana Granas, Piotr Jaroszewicz, Helena Jaworska, Leon Kasman, Leon Kasman, Julian Kole, Wincenty Kraśko, Władysław Matwin, Jerzy Morawski, Marian Naszkowski, Mateusz Oks, Józef Olszewski, Jerzy Putrament, Mieczysław Rakowski, Adam Schaff, Artur Starewicz, Jerzy Sztachelski, Roman Werfel i Janusz Zarzycki. Nie wątpliwie zbliżona do tej grupy jest większość byłych PPS-owców w KC, konkretnie Józef Cyrankiewicz, Tadeusz Dietrich, Henryk Jabłoński, Oskar Lange, Lucjan Motyka, Adam Rapacki, Marian Rybicki i może przede wszystkim Andrzej Werblan. W swoim czasie poważną rolę odgrywali, dziś już całkowicie odsunięci, sekretarze komitetów wojewódzkich największych miast: Stefan Staszewski i Stanisław Kuziński z Warszawy, Michalina Tatarówna-Majkowska z Łodzi oraz Jan Kowarz z Wrocławia. W. Jedlicki, *op. cit.*, s. 13.

²⁴ Na czoło grupy wybija się Zenon Nowak. Na nieco niższym szczeblu jest kilku energicznych, ale wyjątkowo brutalnych i wyjątkowo niedoświadczonych działaczy, jak: Stanisław Brodziński, Wiktor Kłosiewicz, Władysław Kruczek, Stanisław Łapot, Kazimierz,

Spory i napięcia najbardziej widoczne stawały się w momentach przesilen, „często polityczna dyferencjacja nie miała charakteru politycznego, lecz *stricte* personalny i ambicjonalny”²⁵, jednakże brak informacji dotyczących stopnia sformalizowania obydwu koterii, dla przykładu nie można formalnie stwierdzić, iż XY należał do grupy puławskiej, a YX do natolińskiej. Istotnym podkreślenia jest fakt, że ludzie wchodzący w skład konkretnej orientacji często wypowiadali się o grupie opozycyjnej, jednocześnie zaprzeczając istnieniu frakcji, z którą ich łączono, „tak więc dla tych, których uważano za ludzi «Natolina», istniała przede wszystkim grupa puławska, dla «puławian» zaś istniała przede wszystkim grupa natolińska”²⁶. Ponadto obu tych grup nie można traktować jako monolitowych, „pomiędzy ludźmi, których umiejscawiano w tym samym skrzydle partii bardzo często istniały niemałe różnice taktyczne czy nawet strategiczne”²⁷.

Tabela 1. Skład lubelskiej egzekutywy KW PZPR sprzed października 1956 r.

Imię i nazwisko	Funkcja/zajmowane stanowisko
Bazyli Hołod	I sekretarz KW PZPR
Julian Andrzejewski	sekretarz organizacyjny KW PZPR
Stanisław Bębenek	sekretarz propagandy KW PZPR
Jan Korczak	sekretarz ekonomiczny KW PZPR
Marian Liberek	sekretarz rolny KW PZPR
Romuald Czubacki	przewodniczący ZW ZMP
Marian Dudek	I sekretarz KM PZPR
Antoni Jamroziński	oficer LWP
Piotr Klimek	przewodniczący WRZZ
Adam Mickiewicz	kierownik WUBP
Włodzimierz Migoń	przewodniczący PWRN
Władysław Moskalik	przewodniczący WKKP
Marian Wawrzycki	redaktor naczelny „Sztandaru Ludu”

* Został on wybrany na V Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej, która obradowała w dniach 28–29 XII 1956 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, KW PZPR, sygn. 5, k. 2 i nn.

Mijał, Bolesław Rumiński, Jan Trusz i Kazimierz Witaszewski. Poparcie Moskwy zapewnia tej grupie automatycznie posłuszną solidarność ze strony niedotkniętej ekskomuniką Chruszczowa części Politbiura, stąd w tym czasie z grupą tą sympatyzują tacy starsi działacze, jak: Aleksander Zawadzki, Konstanty Rokossowski, Franciszek Józwiak, Hilary Chełchowski i Stefan Matuszewski. W. Jedlicki, *op. cit.*, s. 13.

²⁵ P. Gasztold, *Towarzysze z Betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019, s. 11.

²⁶ J. Eisler, *Zarys*, s. 62.

²⁷ *Ibidem*.

Podczas spotkania w dniu 23 marca w gmachu KW PZPR w Lublinie treść tajnego referatu Chruszczowa została przedstawiona kierownictwu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego. Następne narady odbyły się 7 kwietnia, a „szerzej jego treść rozpowszechniono 23 kwietnia na seminariach KW PZPR w Lublinie, gdzie z tekstem zapoznawano aktyw PZPR, SD i ZSL”²⁸. Przyjąć należy, że znajomość referatu zarówno w Lublinie, jak i całym regionie była powszechna, nie wiadomo jednak, jakie reakcje wywołał on wśród społeczeństwa Lubelszczyzny. Na fali odwilży ujawniano afery gospodarcze z poprzednich lat, ponadto oczyszczano z politycznych zarzutów ludzi prześladowanych i wykluczonych z życia publicznego i politycznego po II wojnie światowej, powoływano komisje rehabilitacyjne. W lubelskiej PZPR na czele takiej komisji stał prof. Andrzej Burda, kierownik Zakładu Prawa Państwowego i rektor UMCS.

Należy dodać, iż „latem 1956 roku obie wspomniane koterie w sposób półoficjalny głosiły potrzebę powrotu do władzy Gomułki, ponieważ – w ich zamyśle – miało się to przyczynić do rozładowania narastającego kryzysu”²⁹. Istotnym jest fakt, że jeszcze na początku 1956 r. „Gomułka nie był akceptowany jako kandydat na I sekretarza KC PZPR ani przez Natolińczyków, ani przez stanowiącą ich oparcie Moskwę. Początkowo nie był też kandydatem puławian”³⁰. Obydwie grupy miały za sobą „stalinowską przeszłość”, z tym że to miano bardziej przylgnęło do grupy puławskiej. Po śmierci Stalina dążyła ona do liberalizacji (zmiana orientacji była i jest oceniana za nieprawdziwą i nieszczerą, miała służyć jedynie zachowaniu pozycji i stanowisk w aparacie władzy). „Natolin” w przeważającym stopniu zainteresowany był bardziej wymianą politycznych elit niż zmianą systemu. Podkreślić trzeba, że „Gomułka musiał lawirować między różnymi interesami partyjnych koterii. Zdawał sobie sprawę, że w łonie władzy podział na zwolenników i przeciwników liberalizacji jest bardzo głęboki i może doprowadzić do dalszych poważnych wstrząsów”³¹.

Ówczesne lubelskie kierownictwo KW PZPR skłaniało się ku „Natolinowi”, zarówno I sekretarz Bazyli Hołod, jak i II sekretarz Julian Andrzejewski nie komentowali wydarzeń związanych z referatem Chruszczowa. Dla przykładu można podać tutaj plenum KW z dnia 23 maja 1956 r. Referat wygłosił na nim Andrzejewski, zabrakło jednak oceny, a nawet

²⁸ J. Wrona, *op. cit.*, s. 325.

²⁹ J. Eisler, *„Polskie*, s. 83.

³⁰ P. Madajczyk, *Warszawa – Moskwa – Pekin w 1956 r.*, s. 4, https://www.academia.edu/41262487/Warszawa_Moskwa_Pekin_w_1956_r [dostęp: 23.04.2022].

³¹ P. Gasztold, *op. cit.*, s. 52.

wzmianki o wystąpieniu przywódcy KPZR. Zostało to dostrzeżone między innymi przez I sekretarza KP w Lublinie Władysława Kobiątkę, który w następujący sposób skwitował wystąpienie: „Myślę, że brakiem referatu jest to, że nie próbował on ocenić sytuację [sic] po XX Zjeździe i po posiedzeniu Sejmu. Sądzę, że warto by się o to pokusić. Stwierdzić należy, że w ostatnim okresie mamy większe poruszenie w organizacjach partyjnych, organizacjach masowych, radach narodowych [...]”³². W podobnym tonie wypowiedział się Stanisław Koper – I sekretarz KP w Puławach: „Ludzie [w powiecie] żądni są wyjaśnienia, szukają [go] w audycjach «Wolnej Europy» «Głosu Ameryk» itd.”³³. Powołując się na ustalenia Mirosława Szumiły³⁴ oraz Katarzyny Zawadki³⁵, należy zaznaczyć, iż Bazyli Hołod i Julian Andrzejewski kojarzeni byli z Franciszkiem Józwiakiem³⁶ – co za tym idzie zarówno oni, jak i cały komitet wojewódzki obrali politykę bierności i zachowawczości.

Podział w kierownictwie centralnym PZPR pogłębił się w czasie obrad VII plenum KC PZPR, które trwały od 18 do 28 lipca 1956 r.³⁷ Podczas posiedzenia debatowano o buncie społeczeństwa w Poznaniu, oficjalnie określonym jako „wydarzenia w Poznaniu”, oraz o kryzysie społeczno-politycznym: „po wielotygodniowych sporach kierownictwo PZPR doszło do wniosku, że wyjściem z sytuacji może być zasadnicza zmiana u steru rządów”³⁸. Co ważne, „podjęto również decyzję o przywróceniu członkostwa PZPR Gomułce, Kliszce i Spychalskiemu”³⁹. Należy wspomnieć o poufnych rozmowach członków Biura Politycznego z Gomułką, który według nielicznych był typowany do objęcia stanowiska pierwszego sekretarza: „wydaje się, że obie partyjne koterie chciały go wykorzystać dla własnych celów”⁴⁰. W lubelskim kierownictwie wydarzenia VII plenum KC według partyjnej pragmatyki powinny znaleźć swoje odbicie w dniach 12–13 września, kiedy to obradowało plenum KW. Referat wygłosił I sekretarz, w którym wspomniał i licznie odwoływał się do słów Bieruta dotyczących biurokratyzmu jako zagrożenia dla pracy jednostek

³² APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 2.

³³ *Ibidem*, k. 9.

³⁴ M. Szumiło, *Bazyli Hołod (1907–1963) – kariera ukraińskiego komunisty z ziemi włodawskiej*, w: *Życiorysy w trzy kultury wpisane. Włodawskie biografie*, red. M. Bem, A. Duszyk, Radom–Włodawa 2008, s. 296.

³⁵ K. Zawadka, *Komitet*, s. 326.

³⁶ Członek Biura Politycznego KC PZPR, znany z postawy antyreformatorskiej, łączony z frakcją natolińską.

³⁷ Z przerwą na obchody 22 lipca – Narodowe Święto Odrodzenia Polski.

³⁸ M. Siedziako, *op. cit.*, s. 66.

³⁹ J. Eisler, *Zarys*, s. 67.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 62.

organizacyjnych czy wydziałów, które „nie są wolne od biurokratyzmu, które jeszcze niejednokrotnie przedkładają papierkową robotę ponad operatywne zetknięcie się z żywym człowiekiem”⁴¹. W referacie brak wzmianki na temat wydarzeń w Poznaniu oraz odniesienia się do kryzysu w centralnym aktywie partii. Znaleźć można natomiast ogólniki typu: „wzmocnić czujność i walkę w stosunku do elementów wrogich i zdemoralizowanych”⁴². Stanowczo do referatu I sekretarza KW odniósł się Jakub Świtlak – I sekretarz KP w Chełmie, który zażądał, by „tow. Hołod powiedział, jak ocenia wypowiedzi towarzyszy na VII Plenum? W jakich sprawach naszego województwa zabierał głos na Plenum?”⁴³. Ponadto postulował, aby członkowie plenum mieli wgląd do protokołów posiedzeń egzekutywy celem zapoznania się ze stanowiskiem jej poszczególnych członków. Na podsumowaniu obrad I sekretarz „apelował o zmniejszenie gadulstwa i plotek, a większą pracę”⁴⁴.

Dla Lubelszczyzny i KW PZPR wakacje były okresem względnego spokoju i zmniejszenia się politycznego napięcia. Wraz z przełomem września i października do Lublina wrócili aktywizujący się studenci⁴⁵, co zdecydowanie zmieniło ten trend. Pierwszy, spontaniczny wyraz niezadowolenia młodzież wyraziła 16 października. Przyczynkiem do niego stały się złe warunki socjalne, złe funkcjonowanie akademika „E”⁴⁶ na miasteczku akademickim oraz brak reakcji władz na istniejącą sytuację. Wydarzenia te zbiegły się w czasie z ponownym wyborem prof. Burdy na rektora UMCS⁴⁷ – co spowodowało dalsze spontaniczne wiece młodzieży wyrażające poparcie dla rektora.

19 października przyleciał do Warszawy⁴⁸ Chruszczow wraz z sowieckimi czołowymi działaczami partyjnymi oraz dowódcami wojskowymi. O godzinie 10 rozpoczęły się obrady VIII plenum KC, które „dokooptowało do składu towarzyszy Władysława Gomułkę, Mariana Spychalskiego, Zenona Kliszkę i Ignacego Logę-Sowińskiego”⁴⁹. Plenum

⁴¹ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 123 i nn.

⁴² *Ibidem*, k. 135.

⁴³ *Ibidem*, k. 108.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 119.

⁴⁵ Na czterech wyższych uczelniach (UMCS, KUL, AM, WSR) studiowało wówczas w systemie stacjonarnym blisko 6,5 tys. młodych ludzi, J. Wrona, *op. cit.*, s. 327.

⁴⁶ Dom Studenta „Eskulap” został wzniesiony na terenie miasteczka akademickiego w latach 1954–1956.

⁴⁷ J. Wrona, *op. cit.*, s. 327.

⁴⁸ Już 17 października Chruszczow telefonował do Ochaba i informował o przyjeździe delegacji KC KPZR do Warszawy, więcej vide: W. Dziak, J. Rowiński, *Polska–Chiny 1956. Zbiór dokumentów*, Warszawa 2016, s. 55–57.

⁴⁹ *Centrum władzy. Protokoły*, s. 216.

zostało przerwane, w „Belwederze rozpoczęły się rozmowy z delegacją radziecką”⁵⁰. Sytuacja w kraju była coraz bardziej napięta. Z Dolnego Śląska i Pomorza w kierunku na Warszawę rozpoczęły się ruchy wojsk sowieckich i polskich, które podlegały marszałkowi Konstantemu Rokossovskiemu⁵¹. W trakcie burzliwych i wyjątkowo nerwowych rozmów strona sowiecka zgodziła się na wybranie Gomułki na stanowisko I sekretarza – tym samym dokonał się przełom w rozmowach. Prawdopodobnie jedną z istotnych ról, o ile nie najważniejszą, odegrał „sprzeciw chińskiego kierownictwa, przekazany Moskwie dyplomatycznymi i partyjnymi kanałami, niezgadającego się na radziecką interwencję zbrojną w Polsce”⁵². We wczesnych godzinach porannych „20 października delegacja radziecka odleciała do Moskwy, a o godz. 11.00 – już w nieco spokojniejszej atmosferze – wznowiono przerwane poprzedniego dnia obrady VIII Plenum KC PZPR”⁵³. Tego samego dnia Gomułka wystąpił ze swoim przemówieniem. Następnego dnia, tj. 21 października, wybrano skład BP i Sekretariatu KC. Funkcję I sekretarza powierzono „Wiesławowi”. Podczas kryzysu października 1956 r. Gomułka pokazał się jako lider nie tylko partii, lecz narodu. Jako I sekretarz cieszył się w tym okresie olbrzymim zaufaniem społeczeństwa, którego nie zdobył po nim żaden kolejny przywódca PZPR.

W Lublinie już 20 października na terenie miasteczka akademickiego odbył się wiec, a w przyjętej na nim rezolucji opowiedziano się za zmianami politycznymi w kraju. W odpowiedzi na wiece poparcia i „masówki” lubelski KW początkowo zachował się biernie. W wyniku braku jakiegokolwiek zdecydowanego i ukierunkowanego działania na szczeblu wojewódzkim komitety powiatowe (Chełm, Krasnystaw, Zamość)⁵⁴ postanowiły, pomimo braku oficjalnego stanowiska KC PZPR, zakomunikować społeczeństwu o wydarzeniach mających miejsce w Warszawie i o tym, co dzieje się w stolicy województwa lubelskiego. Następnego dnia, w jako pierwszym zakładzie pracy na terenie miasta, zorganizowana została „masówka” w Fabryce Samochodów Ciężarowych⁵⁵, która wyraziła „poparcie dla nowych centralnych władz PZPR i krytykująca

⁵⁰ J. Eisler, *Siedmiu Wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 109.

⁵¹ Jednocześnie pełnił on również funkcję ministra obrony narodowej.

⁵² Vide: P. Madajczyk, *op. cit.*

⁵³ J. Eisler, *Siedmiu*, s. 109.

⁵⁴ K. Zawadka, *Komitety*, s. 326.

⁵⁵ W innych, np. w Fabryce Wag, komentowano wydarzenia i zajścia w Warszawie, domagano się ukarania tow. Bermana i Minca, rzekomo winnych aresztowania Gomułki. Na terenie Chełma krążyła pogłoska, że w Lublinie są kolportowane odezwy „nowego” KC, APL, KW PZPR, sygn. 1536, k. 104.

Komitet Zakładowy partii⁵⁶. 23 października⁵⁷ studenci zorganizowali wiec, na którym według ówczesnych źródeł zgromadziło się około 70⁵⁸ tys. osób⁵⁹, wśród nich znaleźli się studenci i pracownicy zakładów pracy – zdaniem Janusza Wrony, „wiec z 23 października stał się najważniejszym wydarzeniem politycznym w Lublinie w latach pięćdziesiątych”⁶⁰. Podczas wystąpień⁶¹ wyrażano poparcie dla I sekretarza KC i procesu demokratyzacji w kraju, żądano uwolnienia prymasa Stefana Wyszyńskiego i wolności prasy. Głosu nie zabrał I sekretarz KW, który zrezygnował z wypowiedzi „po wygwizdaniu przez zebranych przewodniczącego Zarządu Wojewódzkiego ZMP Romualda Czubackiego”⁶². Warto podkreślić, iż na wiecu obecni byli żołnierze Ludowego Wojska Polskiego, pomimo prób zablokowania ich udziału przez oficerów politycznych, „reprezentujący wojsko por. Tadeusz Łęski deklarował, że armia nigdy nie użyje broni przeciwko klasie robotniczej”⁶³.

Po zakończeniu manifestacji reprezentacja żaków z powstałej wówczas Rewolucyjnej Grupy Studentów wyruszyła w teren do miast powiatowych. 24 października na obszarze województwa miały miejsce wiece poparcia, na których dochodziło do usuwania skompromitowanych dyrektorów i kierowników fabryk, ponadto próbowano wpłynąć na składy egzekutyw w komitetach powiatowych – co okazało się jednak bezskutecznymi działaniami. Tego samego dnia w dzienniku KW „Sztandar Ludu” opublikowany został komunikat, w którym KW PZPR informował o zwołaniu plenarnego posiedzenia na dzień 25 października, ponadto podano do informacji, iż „Komitet Wojewódzki zdecydowanie potępił i potępia tak zwaną «grupę natolińską», która była przeciwko pogłębianiu demokratyzacji w życiu partyjnym i państwowym”⁶⁴.

⁵⁶ K. Zawadka, *Komitet*, s. 326.

⁵⁷ Data zwołania wiecu przypadała na 12. rocznicę powołania UMCS.

⁵⁸ W pamiętniku mowa o około 80 tysiącach osób, A. Burda, *op. cit.*, s. 309.

⁵⁹ S. Jadcak, *Lubelski Październik*, „Kamena” 1981, 25, s. 4.; *Wiec studentów Lublina*, „Sztandar Ludu” 22 X 1956, s. 1.

⁶⁰ J. Wrona, *op. cit.*, s. 328.

⁶¹ Głos zabrali między innymi: osobisty wysłannik Władysława Gomułki prof. Adam Schaff, redaktor tygodnika „Po Prostu” Janusz Kuczkowski, rektor UMCS Andrzej Burda, przedstawiciel Rewolucyjnej Grupy Studentów Zygmunt Łupina, przedstawiciel studentów KUL Ryszard Bender, inżynier z FSC Janusz Madejski. Podczas wiecu próbował zabrać głos dziennikarz „Sztandaru Ludu”, który został jednak wygwizdany przez zgromadzony tłum.

⁶² M. Szumiło, *Bazyli*, s. 296.

⁶³ J. Wrona, *op. cit.*, s. 328.

⁶⁴ *Plenum KW PZPR w Lublinie. Komunikat KW*, „Sztandar Ludu” 24 X 1956, s. 1.

Plenum obradujące w dniach 25–26 października 1956 r. było nasycone emocjami, trudnymi pytaniami w kierunku władz wojewódzkich, jak i zmianami na najważniejszym stanowisku w lubelskiej organizacji partyjnej. Jako pierwszy w dyskusji, po referacie I sekretarza Bazylego Hołoda, głos zabrał Andrzej Burda, który stwierdził, że „przechodzimy do nowego systemu [...]. Zwłoka przeciągająca się [od VII] do VIII Plenum, brak ostrości politycznego spojrzenia jest niewątpliwie winą Egzekutywy i kierownictwa KW. Instancje partyjne w ostatnim czasie cechowała drętwość i zdezorientowanie”⁶⁵. Ponadto zgłaszane były liczne słowa krytyczne pod adresem KW⁶⁶, doszło również do dyskusji między sekretarzami Hołodem i Andrzejewskim a Zygmuntem Łupiną (jedynym przedstawicielem studentów). W obronie kierownictwa KW, na stawiane przez Łupinę zarzuty wobec sekretarzy: „obłudny, dwulicowości, utrudniania przeprowadzania masówek”⁶⁷, stanął Ryszard Bęben oraz ZMP, „dla których RGS stała się organizacją konkurencyjną, w dodatku – w przeciwieństwie do ZMP – mającą poparcie młodzieży Lublina”⁶⁸. Istotnym elementem, o którym warto wspomnieć, był postulat lubelskiego ZBoWiD, który domagał się „rehabilitacji pokrzywdzonych w minionym okresie towarzyszy, [...] by tow. Szot Stanisław został I-szym Sekretarzem KW”⁶⁹. Tym samym dostrzegalny stał się wyraźny podział na grupy, które rywalizowały o zwiększenie swoich wpływów w Komitecie wojewódzkim⁷⁰. Na koniec pierwszego dnia egzekutywa KW „po dokonaniu analizy swej pracy – postanowiła zrezygnować z dalszej działalności”⁷¹. Jak wspomina rektor Andrzej Burda: „W lubelskim Komitecie Wojewódzkim zarówno pierwszy, jak i drugi sekretarz, tj. Bazyle Hołoda i Andrzejewski, mający opinię «stalinców», nie cieszyli się uznaniem ze strony entuzjastów zwrotu październikowego”. Hołoda – w opinii Burdy „był uczciwym i rzetelnym komunistą, podobnie rzecz się miała i z Andrzejewskim, ale jako długoletni funkcjonariusze aparatu partyjnego w okresie błędów i wypaczeń poczytywani byli za sprawców wszelkich niepowodzeń i porażek partii”⁷². Drugiego dnia obrad plenum miały miejsce głosowania, na których wyłoniono dziewięcioosobową

⁶⁵ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 60 i n.

⁶⁶ Krytyczne uwagi padły ze strony m.in.: Jakuba Świtlaka – I sekretarza KP w Chełmie, Andrzeja Matwiejszyna – I sekretarza KP w Tomaszowie Lubelskim, Stanisława Kaspera – I sekretarza KP w Puławach.

⁶⁷ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 72.

⁶⁸ M. Wypych, *op. cit.*, s. 152.

⁶⁹ APL, KW PZPR, sygn. 51, 89.

⁷⁰ Vide: M. Wypych, *op. cit.*, s. 143–171.

⁷¹ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 79.

⁷² A. Burda, *op. cit.*, s. 312.

egzekutywę, powołano czterech sekretarzy i wybrano na I sekretarza – rekomendowanego przez KC⁷³ – Władysława Kozdrę⁷⁴.

Zmiany na stanowisku I sekretarza KC PZPR przyniosły ze sobą rozszady w wierchuszce partyjnej⁷⁵. Po przemówieniu Gomułki z 24 października, podczas wiecu dla ponad 300 tys. ludzi, i słowach na zakończenie: „Dość wiecowania i manifestacji! Czas przejść do codziennej pracy, ożywionej wiarą i świadomością, że partia zespolona z klasą robotniczą i narodem poprowadzi Polskę po nowej drodze do socjalizmu”⁷⁶ – roz-

⁷³ Godnym uwagi jest również fakt, że już protokół z pierwszego dnia obrad, tj. 25 października, jako I sekretarz podpisał Władysław Kozdra, mimo iż został wybrany na to stanowisko w wyniku głosowania dopiero 26 października. Może to świadczyć o tym, iż faktyczny wybór miał miejsce wedle „standardów” PZPR – zarekomendowanego Kozdrę przez KC wybrano w kuluarach, „poza protokołem”, podczas spotkania z przedstawicielem Biura Politycznego. Cf. A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w Białymstoku w latach 1948–1956*, Białystok 2002, s. 81.

⁷⁴ Władysław Kozdra – (1 I 1920–12 IX 1986), urodził się na Podkarpaciu we wsi Wysoka. Pochodził z chłopskiej rodziny. Przed II wojną światową pobierał nauki ślusarskie, jednocześnie uczęszczając do wieczorowej szkoły zawodowej w Rzeszowie. W latach 1937–1939 w PPS. Podczas okupacji wrócił na wieś, gdzie utrzymywał się z roli oraz pracy w warsztacie blacharskim. Następnie podjął pracę na kolei i wstąpił w szeregi PPR. Odbył w 1945 r. dwumiesięczny kurs w Łodzi, po którego ukończeniu został I sekretarzem KP w Rzeszowie. Ukończył dwuletnią Szkołę Partyjną przy KC PZPR, co zaowocowało stanowiskiem instruktora, a następnie zastępcy kierownika wydziału rolnego KC. Od października 1956 r. do sierpnia 1971 r. (z przerwą 17 XI–13 XII 1956 r., kiedy był sekretarzem rolnym KW) był I sekretarzem KW PZPR w Lublinie. Następnie przez rok pełnił funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Od 12 X 1972 r. z rekomendacji BP KC PZPR został I sekretarzem KW PZPR w Koszalinie. To stanowisko piastował do 12 X 1980 r., kiedy to odwołano go na podstawie zarzutów dotyczących wykorzystywania stanowiska partyjnego i wpływów w celu pobierania korzyści majątkowych. W latach 1957–1972 oraz 1976–1986 był posłem Sejm PRL II, III, IV, V, VII i VIII kadencji. Zmarł 11 IX 1986 r. w Koszalinie, pochowany na cmentarzu w Rzeszowie. Opracowanie własne na podstawie: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, red. F. Tych, Warszawa 1992, s. 385; I. Caban, *Zapis trzech dziesięcioleci. PZPR w województwach białsko-podlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978, s. 707 i n.; R. Drabik, *Władysław*, s. 522–531.

⁷⁵ Zmiana I sekretarza KC pociągnęła za sobą zmiany w komitetach wojewódzkich. W okresie od 25 X do 3 XI 1956 r. odwołano I sekretarzy KW, „natolińczyków” i innych skompromitowanych „stalinowców”, w jedenastu środowiskach: w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, województwie łódzkim, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Warszawskim Komitecie Wojewódzkim i Zielonej Górze. W większości wypadków na ich miejsce w tajnych demokratycznych głosowaniach wybierano młodszych członków egzektyw KW, opowiadających się za „nowym kursem”. M. Szumiło, *Roman*, s. 365.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 361.

począł się dalszy etap października, a „posunięcia nowego kierownictwa partyjnego zmierzały do likwidacji przyczyn największych napięć społecznych w minionym okresie”⁷⁷.

Tabela 2. Skład egzekutywy powołanej na plenum KW 25–26 października 1956 r.

Imię i nazwisko	Funkcja/zajmowane stanowisko
Władysław Kozdra	I sekretarz KW PZPR
Julian Andrzejewski	sekretarz organizacyjny KW PZPR
Bazyli Hołod	sekretarz rolny KW PZPR
Jakub Świtlak	sekretarz ekonomiczny KW PZPR
Andrzej Burda	rektor UMCS
Stanisław Iwanek	majster Zjednoczenia Budownictwa Miejskiego w Lublinie
Jan Kisielewicz	kierownik wydziału ekonomicznego KW PZPR
Edward Machocki	kierownik Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Lublinie
Marian Wawrzycki	naczelny redaktor „Sztandaru Ludu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 81.

Wybór na stanowisko I sekretarza KW osoby „przywiezionej w teczce”⁷⁸, niezwiązanej w jakikolwiek sposób z Lublinem i województwem, a także pozostawienie w sekretariacie sekretarza Hołoda i Andrzejewskiego budziły dalsze niezadowolenie wśród członków instancji partyjnej oraz społeczeństwa. Brak entuzjazmu wyraźnie można było odczuć w środowisku studenckim, młodzi ludzie byli „rozczarowani brakiem radykalnych posunięć w KW PZPR”⁷⁹. Członkowie Rewolucyjnej Grupy Studentów w złożonej rezolucji zdecydowanie sprzeciwili się wybranemu I sekretarzowi, w piśmie zawarli oni następujący zwrot: „przywiezionego w teczce Kozdrę zabrać z powrotem do Komitetu Centralnego”⁸⁰. Egzekutywa KW na sprzeciw lubelskich żaków nie wystosowała odpowiedzi i nie podjęła żadnych działań. Skromnym sukcesem dla RGS, wynikającym z plenum KW, było „dokooptowanie” z początkiem listopada Zygmunta Łupiny, jako najaktywniejszego przedstawiciela ich grupy, do egzekutywy komitetu miejskiego w Lublinie. Zdecydowanie grupą, która nie była zadowolona z wyboru nowego I sekretarza, był lubelski ZBoWiD. Lubelscy partyzanci nie uważali Kozdry za człowieka

⁷⁷ M. Siedziako, *op. cit.*, s. 66.

⁷⁸ Taka sytuacja miała miejsce również w Gdańsku, Zielonej Górze oraz Bydgoszczy, przy czym jedynie w Lublinie i Bydgoszczy rekomendowani przez KC spotkali się z oporem. M. Szumiło, *Roman*, s. 366.

⁷⁹ K. Zawadka, *Komitet*, s. 328.

⁸⁰ M. Wypych, *op. cit.*, s. 154.

związanego z ich organizacją. Kozdra, owszem, walczył w czasie wojny, lecz na Podkarpaciu, a nie na Lubelszczyźnie – nie był z tegoż powodu członkiem lubelskiego ZBoWiD. Ponadto zaproponowanie ówczesnego zastępcy kierownika Wydziału Rolnego KC przez Biuro Polityczne było w pewien sposób odebrane jako „utrącenie przez Gomułkę kandydatury S. Szota na to stanowisko [I sekretarza]”⁸¹.

27 października sekretarze Hołód i Andrzejewski zaaranżowali spotkanie przedstawicieli Rewolucyjnej Grupy Studentów i Związku Młodzieży Polskiej. Celem rozmów miało być nawiązanie współpracy między młodzieżowymi organizacjami. Do porozumienia nie doszło z powodu obaw wśród członków RGS, które dotyczyły głównie zahamowania działalności tej grupy przez słabnący już ZMP. W istocie związek stawał się powoli organizacją, która zaczynała być tracącym na znaczeniu sztucznym tworem⁸². Pierwsza połowa listopada w województwie lubelskim była równie napięta jak wydarzenia październikowe. 3 listopada 1956 r. na ręce I sekretarza KW złożona została rezolucja z odbytego dzień wcześniej otwartego zebrania Ministerstwa Kontroli Państwowej Grupy Terenowej w Lublinie. Wśród uwag można znaleźć sprawę niedostatecznych zmian, jakie zaszły w egzekutywie KW, oraz bierność podczas wydarzeń związanych z VIII plenum⁸³. Zdaniem pracowników ministerstwa „drobne przegrupowania” nie dawały gwarancji na to, iż w województwie zostaną w pełni przeprowadzone i wdrożone w życie przyszłe postanowienia i zalecenia KC PZPR. Ta sama rezolucja została wykorzystana przez lubelski ZBoWiD, który dążył do przeforsowania swoich wcześniejszych postulatów, zgłoszonych na plenum⁸⁴. Egzekutywa KW nie zgodziła się na spotkanie z lubelskimi partyzantami, co spowodowało wizytę ich delegacji w Warszawie, gdzie spotkali się z Zenonem Kliszko – kierownikiem Wydziału Organizacyjnego KC PZPR – oraz Romanem Zambrowskim, który razem z Edwardem Ochabem współodpowiedzialny był za prace KC podczas wizyty Gomułki w Moskwie⁸⁵.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Vide: J. Kochanowski, *op. cit.*, s. 133–135.

⁸³ Dokonane zmiany w kierownictwie KW PZPR nie były zgodne z żądaniami członków partii i całego społeczeństwa woj. lubelskiego. Poprzednia egzekutywa KW PZPR w przełomowych dniach VIII plenum nie zajęła właściwego stanowiska i jako skompromitowana winna była w całości wraz z Sekretariatem KW ustąpić. APL, KW PZPR, sygn. 585, k. 273 i nn.

⁸⁴ Usunięcie Hołóda mogło mieć dla ZBoWiD-u jeszcze jeden wymiar. Był on działaczem partyjnym pochodzenia ukraińskiego. W województwie lubelskim pamiętano o zbrodniach partyzantów ukraińskich, a sam ZBoWiD był organizacją głoszącą hasła narodowe, tym samym pozycja Hołóda była jeszcze bardziej nie na rękę lubelskiej organizacji kombatanckiej. M. Wypych, *op. cit.*, s. 156.

⁸⁵ M. Szumiło, *Roman*, s. 361.

Po południu 15 listopada na Dworzec Białoruski w Moskwie dotarł Władysław Gomułka wraz z delegacją⁸⁶. Wizyta trwała do 18 listopada, w jej wyniku „strona polska uzyskała umorzenie długu w ZSRR według stanu na 1 listopada oraz nowy kredyt na zakup 1,4 mln ton zboża. Miało to być zadośćuczynieniem za dostarczanie Związkowi Radzieckiemu w latach 1945–1953 polskiego węgla po wyjątkowo niskich cenach”⁸⁷. Ponadto jeszcze na początku listopada przygotowano memorandum, które trafiło do rąk I sekretarza KC PZPR. Oprócz stosunków gospodarczych poruszono w nim status Armii Sowieckiej przebywającej na terenie kraju oraz roli PRL w Układzie Warszawskim⁸⁸.

Pierwsze po zmianach październikowych zebranie lubelskiej egzekutywy KW PZPR odbyło się dopiero 6 listopada⁸⁹. W krótkim, dwustronicowym protokole znajduje się informacja, że posiedzenie plenum odbędzie się 19 listopada⁹⁰, mowa również o powołaniu czterech komisji problemowych⁹¹. Kolejne posiedzenie miało miejsce 15 listopada i było brzemiennie w skutkach dla I sekretarza i samej egzekutywy. Podczas obrad Władysław Kozdra zaprezentował kilka projektów lubelskiego ZBoWiD-u⁹², które po dyskusji egzekutywa zobowiązała się przedstawić

⁸⁶ Wraz z Gomułką do Moskwy przybyli m.in.: Aleksander Zawadzki, Józef Cyrankiewicz, Stefan Jędrychowski.

⁸⁷ J. Eisler, *Siedmiu*, s. 167.

⁸⁸ W. Jarząbek, *PRL w politycznych strukturach Układu Warszawskiego w latach 1955–1980*, Warszawa 2008, s. 22.

⁸⁹ Jak uważa Katarzyna Zawadka, trudno przypuszczać, iż egzekutywa nie zbierała się aż tak długo, zapewne odbywały się jakieś nieprotokołowane posiedzenia bądź najważniejsze ustalenia zapadły na posiedzeniach sekretariatu. Po zapoznaniu się z materiałem archiwalnym dotyczącym posiedzeń sekretariatu KW w Lublinie autor stwierdza, iż niestety i tu znajduje się luka.

⁹⁰ Początkowo I sekretarz KW zaproponował, aby plenum odbyło się 14 listopada i poświęcone było wydarzeniom z okresu 25 października – 14 listopada. Egzekutywa zaproponowała, żeby zwołać plenum 19 listopada, bowiem wiadano o delegacji Gomułki do Moskwy, stąd późniejszy termin, łączący się z powrotem I sekretarza KC do kraju. Po dyskusji egzekutywa postanowiła zwołać plenum 19 listopada. APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 67.

⁹¹ Rehabilitacyjnej, ekonomicznej, rolnej, strukturalno-organizacyjnej aparatu partyjnego.

⁹² „I. Do obecnego składu członków KW zaproponować wprowadzenie ttow.: Karpiuka, Dubla, Króla, Wyderkowskiego, Borówkową, Ciurusia i innych wysuniętych przez KW. Kierować się kryterium wprowadzenia b. działaczy PPS i PPR odsuniętych od władzy; II. Do istniejącego składu Egz. KW zaproponować wprowadzenie ttow.: Szota, Dąbka, Karpiuka, Ciurusia; III. Z istniejącego składu sekretariatu wyprowadzić tow. Hołoda i Andrzejewskiego, na ich miejsce wprowadzić tow. Szota i ewentualnie tow. Ciurusia; IV. Na I-go Sekretarza KW proponować tow. Szota, przesuując tow. Kozdrę na Sekr.

na plenum. Na zebraniu scharakteryzowany został zjazd lubelskich kombatanów oraz ich naciski na redakcję „Sztandaru Ludu”⁹³. Ponadto samo plenum początkowo zaplanowane było na 19 listopada, jednak w wyniku nacisku „pewnych ośrodków”⁹⁴, na Komitet Wojewódzki zostało przyśpieszone i zwołane w dniu 17 listopada⁹⁵. Kończąc swoje wystąpienie, Kozdra poinformował o rozmowach z Romanem Zambrowskim na temat ewentualnych rozsad w składzie egzekutywy i sekretariatu, dając do zrozumienia, iż są one znane w KC i wychodzą z samego centrum PZPR, tym samym nie stanowią jedynie oddolnej inicjatywy przeprowadzanej bez zgody Warszawy. Na nic zdały się protesty Hołoda i Andrzejewskiego, którzy wyszli z prośbą, aby wymienione przez ZBoWiD osoby nie zostały przez plenum włączone do sekretariatu i egzekutywy.

Wyjątkowo burzliwe obrady plenum z 17 listopada zostały przerwane przez delegację Węzła Kolejowego Lublin oraz ZBoWiD-u, obie grupy po wygłoszeniu swoich rezolucji nie chciały opuścić sali obrad – zgłoszono wnioski o przerwanie obrad i skonsultowanie się z KC, został on odrzucony przez plenum⁹⁶. Zdecydowany sprzeciw wobec zmian personalnych w egzekutywie KW wyrazili przedstawiciele organizacji partyjnych przy uczelniach lubelskich oraz Rewolucyjnego Związku Studentów. W rezolucji wystosowanej do plenum KW stanowczo i zdecydowanie domagali się uwzględnienia i spełniania ich żądań⁹⁷, w podobnym tonie wypowiedzieli się pracownicy Fabryki Samochodów Ciężarowych. Padały liczne, negatywne głosy z sali dotyczące kondycji aparatu partyjnego i samego

Rolnego, na Sekr. Ekonomicznego tow. Świtlaka i ewentualnie na Sekr. Org. Tow. Ciurusia”. APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 70.

⁹³ Zjazd miał miejsce 11 XI, vide: Ł. Bednarski, *Polski Październik '56 a lubelski Związek Bojowników o Wolność i Demokrację*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2012, 19, 1, s. 45–63.

⁹⁴ Do głównych elementów wywierających presję na KW Władysław Kozdra na posiedzeniu egzekutywy zaliczył ZBoWiD, „Sztandar Ludu”.

⁹⁵ Członkowie lubelskiej grupy partyzantów usilnie dążyli do przyśpieszenia zwołania plenum z powodu delegacji Gomułki, o jego wizycie najprawdopodobniej dowiedzieli się w Warszawie podczas rozmów z Kliszką i Zambrowskim. Kliszko po wysłuchaniu ich żądań i postulatów (m.in. powołanie na stanowisko I sekretarza KW Stanisława Szota) uznał ich pretensje za uzasadnione i zdecydował, że winno się odbyć zebranie plenarne Komitetu Wojewódzkiego z dopuszczeniem do obrad dziesięciu delegatów wszystkich niesłusznie pokrzywdzonych. A. Burda, *op. cit.*, s. 317.

⁹⁶ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 136.

⁹⁷ „Usunięcia ze składu egzekutywy jej konserwatywnej części w osobach tow. tow. Hołoda, Andrzejewskiego i Moskalika jako winnych hamowania procesu demokratyzacji w woj. lubelskim; usunięcia z egzekutywy KW przywiezionego w teczce pierwszego Sekretarza KW tow. Kozdry; wprowadzenia na 1-szego sekretarza KW tow. Bębenka, na Sekretarza Organizacyjnego KW tow. Adamiaka, na Sekretarza Rolnego tow. Liberka”. APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 166.

komitetu wojewódzkiego, oskarżano redakcję „Sztandaru Ludu” o podsycanie nastrojów antypartyjnych⁹⁸. Plenum ostatecznie jednak zatwierdziło wszystkie zaproponowane przez egzekutywę zmiany. Dwaj najbardziej krytykowani jej członkowie – Hołod i Andrzejewski – zostali pozbawieni realnego wpływu na lubelską organizację partyjną, pozostali jednak w niej jako członkowie plenum. Wraz z usunięciem się w cień ww. sekretarzy przestał istnieć „natoliński” ośrodek na mapie politycznej lubelskiej PZPR. Plenum postanowiło zwołać również Wojewódzką Konferencję Sprawozdawczo-Wyborczą na 12 i 13 grudnia 1956 r. w celu ostatecznego zakończenia zmian i rotacji w KW.

Tabela 3. Skład egzekutywy powołanej na plenum KW 17 listopada 1956 r.

Imię i nazwisko	Funkcja/zajmowane stanowisko
Stanisław Szot	I sekretarz KW PZPR
Władysław Kozdra	sekretarz rolny KW PZPR
Edward Machocki	sekretarz propagandy KW PZPR
Jakub Świtlak	sekretarz ekonomiczny KW PZPR
Andrzej Burda	rektor UMCS w Lublinie
Eugeniusz Ciuruś	kierownik wydziału organizacyjnego KW PZPR
Paweł Dąbek	wiceprzewodniczący PWRN
Stanisław Iwanek	majster Zjednoczenia Budownictwa Miejskiego w Lublinie
Piotr Karpiuk	przewodniczący Zarządu Wojewódzkiego ZMP
Feliks Klemantowski	zastępca dyrektora Wojewódzkiego Zarządu Przemysłowego
Marian Wawrzycki	redaktor naczelny „Sztandaru Ludu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 71.

Zmiany zachodzące w połowie listopada wydawały się zmierzać ku normalizacji stosunków wewnątrz lubelskiego KW. Taki stan rzeczy miał miejsce jedynie z pozoru, a atmosferę podsyciły wydarzenia zarówno ogólnopolskie, jak i regionalne – trafnie rzecz ujął prof. Andrzej Burda: „Rozwiązanie przyjęte przez sekretarza Komitetu Centralnego nie bardzo konweniowało z postanowieniami obowiązującego statutu, ale w okresie tak przypominającym stan rewolucji oddolnej niewiele liczone się z pisanymi statutami, kierując się interesem państwa i kierowniczej roli partii”⁹⁹.

⁹⁸ Vide: K. Zawadka, *Prasa lubelska w okresie odwilży*, w: *Nie tylko „Po Prostu”*. Prasa w dobie odwilży 1955–1958, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Warszawa 2019, s. 506 i nn.

⁹⁹ A. Burda, *op. cit.*, s. 317 i nn.

Za pierwszą ze zmian można uznać powrót delegacji moskiewskiej do Warszawy, której rozmowy uznano za sukces strony polskiej¹⁰⁰, przyczyniło się to do wzmocnienia pozycji Gomułki w partii oraz w pewien sposób większego uniezależnienia się PZPR od KPZR, jeśli chodzi o scenę polityczną w PRL i ruchu komunistycznym podporządkowanym Moskwie. Po drugie decyzją plenum KW, w celu przywrócenia członków PZPR wykluczonych z partii w poprzednich latach (pod zarzutem tzw. odchylenia prawniczego czy też sprzeniewierzenia się ideologii marksistowsko-leninowskiej)¹⁰¹, została powołana do życia komisja rehabilitacyjna, która miała za zadanie zbadać zasadność usunięcia ich z szeregów partyjnych – na jej przewodniczącego wyznaczony został rektor UMCS Andrzej Burda. Po trzecie jesienią doszło do zmian strukturalnych w Komitecie Wojewódzkim – pozostawiono „wydziały: „Ekonomiczny, Organizacyjny, Propagandy i Rolny, Sekretariat z kancelarią i Biurem Listów oraz WKKP¹⁰², zlikwidowano wydziały: Administracyjny, Handlu, Komunikacyjny, Oświaty, Socjalno-Zawodowy oraz Sektor Organizacji Masowych, natomiast Wydział Ogólny przekształcono Sektor Ogólny”¹⁰³. Tym samym liczba etatów politycznych została zredukowana ze 121 do 57¹⁰⁴. Warto również zaznaczyć, że zmiany dotknęły całą organizację partyjną w województwie¹⁰⁵. Po czwarte problematyczne w kilku powiatach okazały się przygotowania związane z wyborami do władz partyjnych – uwidoczniła się tutaj drażliwa kwestia „wyjazdu w teren” sekretarzy

¹⁰⁰ Związek Radziecki uznał kredyt PRL za spłacony w postaci ekwiwalentu za niższe ceny węgla dostarczonego przez Polskę w latach 1946–1953. Ponadto ZSRR przyznał Polsce nowe kredyty w wysokości 700 mln rubli oraz zobowiązał się na kredyt dostarczyć Polsce 1400 tys. ton zboża w ciągu trzech lat; rozpatrzono podówczas zagadnienie czasowego stacjonowania radzieckich jednostek wojskowych na terenie Polski, określając jednocześnie w kategoriach politycznych status tych jednostek. Umożliwiło to w następnych tygodniach podjęcie prac, w efekcie których 17 XII 1956 r. została podpisana w Warszawie przez ministrów obrony Spychalskiego i Żukowa oraz spraw zagranicznych Rapackiego i Szepiłowa umowa o statusie prawnym wojsk czasowo stacjonujących w Polsce. A. Skrzypek, *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1956–1957*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, 93, 4, s. 1055 i nn.

¹⁰¹ A. Burda, *op. cit.*, s. 319.

¹⁰² Podczas posiedzenia Egzekutywy KW z dnia 22 XI 1956 r. I sekretarz Stanisław Szot wyszedł z propozycją, aby zlikwidować WKKP. Po dyskusji egzekutywa nie chciała podejmować decyzji bez informowania KC i upoważniła I sekretarza do przeprowadzenia rozmów na ten temat z Komitetem Centralnym. APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 77.

¹⁰³ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 176; sygn. 3266, k. 98.

¹⁰⁴ APL, KW PZPR, sygn. 3266, k. 85 i 98.

¹⁰⁵ Zlikwidowano komitety miejskie w Chełmie i Zamościu, ponadto we wszystkich (19) komitetach powiatowych zostały zlikwidowane wydziały – tym samym stanowiska kierownicze.

i instruktorów do poszczególnych powiatów. W związku z zaistniałą sytuacją wywiązała się dyskusja między I sekretarzem i wydziałem organizacyjnym, dotycząca podziałów kompetencji w aktywie partyjnym, a także dzielenia członków partii na „nowych” i „starych” oraz działaczy ZBoWiD. Zdaniem rektora Burdy: „Towarzysze są wysyłani przez 3 ośrodki dyspozycyjne”¹⁰⁶, tj. przez I sekretarza, wydział organizacyjny i ZBoWiD. Ponadto w opinii publicznej coraz częściej pojawiały się pogłoski o tym, że partyzanci doprowadzili do zmian w Komitecie wojewódzkim na fali odwilży, a po październiku samodzielnie kierują partią¹⁰⁷. Po piąte kryzys w organizacji młodzieżowej: w połowie listopada ZMP wyraźnie słabł w porównaniu do Rewolucyjnej Grupy Studentów. RGS 16 listopada została przekształcona w Rewolucyjny Związek Studentów, który w bardzo krótkim czasie zyskał na popularności i stawał się znaczną siłą na arenie politycznej w Lublinie. Związek tworzyła młodzież z UMCS, KUL, AM i WSR, „miał on wpływać na funkcjonowanie uczelni, rad robotniczych w zakładach pracy województwa i powoływać grupy wśród niższych oficerów. Deklarował kontynuowanie walki ze stalinizmem i poparcie dla demokracji”¹⁰⁸. Ponadto Rewolucyjny Związek Studentów rozpoczął wydawanie dwutygodnika „Pod Wiatr”¹⁰⁹, jego pierwszy numer ukazał się 1 grudnia.

Problematyczne dla KW PZPR teksty i postawa gazety spowodowały bardzo szybkie przeciwdziałania ze strony egzekutywy. Już 5 grudnia na jej posiedzeniu omówiono projekt zorganizowania dziennika „Kurier Lubelski”. „Stara-nowa” gazeta powstała w miejsce „Życia Lubelskiego”, które zdaniem Tadeusza Habrosa [sic]¹¹⁰ „nie jest w stanie z przyczyn

¹⁰⁶ APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 80.

¹⁰⁷ *Ibidem*, k. 85.

¹⁰⁸ J. Wrona, *op. cit.*, s. 331.

¹⁰⁹ Redakcja czasopisma mieściła się w budynku KW w Lublinie przy Al. Raławickich 1. Adres i telefon był tożsamy ze „Sztandarem Ludu”. Siedziba redakcji znajdowała się w pokoju nr 38, przy wydawaniu dwutygodnika pracowali studenci z RZS oraz dziennikarze organu prasowego KW PZPR. Za cel przyjęto zwiększenie zainteresowania wydarzeniami politycznymi w kraju wśród studentów lubelskich uczelni oraz poza granicami Lubelszczyzny. Oficjalnie gazeta popierała Gomułkę i postanowienia VIII plenum. Nieoficjalnie działania zarówno „Pod Wiatr”, jak i RZS sprowadzały się do walki z egzekutywą KW PZPR oraz I sekretarzem Władysławem Kozdrą jako przywiezionym w teczce aparatczyku. W pierwszym wydaniu opublikowano kilka bardzo krytycznych tekstów wobec m.in. PZPR, zarządzania w PGR czy interwencji wojskowej na Węgrzech. Vide: „Pod Wiatr” 1 XII 1956, 1, s. 1–8.

¹¹⁰ Poprawnie Tadeusz Chabros (1923–1976) – wówczas redaktor naczelny, reżyser i realizator audycji radiowych Polskiego Radia w Lublinie, <https://encyklopediateatru.pl/osoby/26508/tadeusz-chabros> [dostęp: 5.01.2022].

technicznych pełnić należycie swojej roli, odzwierciedlić i kształtować w dostatecznym stopniu opinii naszego województwa”¹¹¹. Głównym zadaniem popołudniowego dziennika, który miał „łżejszy i bardziej sensacyjny charakter niż «Sztandar Ludu»”¹¹², było docieranie do ludzi, dla których prasa partyjna jest zbyt trudna, lub do tych, którzy się nią nie interesują. Nowy dziennik miał ukazywać się od 1 lutego 1957 r. w nakładzie 35 tys. sztuk i zbliżony miał być do „Ekspresu Wieczornego”¹¹³. Ponadto na egzekutywie „ostrzeżenie” otrzymali dziennikarze pracujący w „Sztandarze Ludu”, którzy wspierali wydanie pierwszego numeru „Pod Wiatr”.

Posiedzenie egzekutywy z grudnia nie dotyczyło jedynie kwestii prasy, na zebraniu została również przedyskutowana kwestia działalności ZBoWiD po VIII plenum. Krytycznie o działalności lubelskich partyzantów wypowiadali się między innymi Władysław Kozdra, Piotr Karpiuk, Edward Machocki. Rozgorzała długa i ostra wymiana zdań, która sprowadzała się do oskarżeń o to, że ZBoWiD dążył do opanowania i sterowania KW oraz obrony partyzantów budowanej na krzywdach czasów stalinowskich i chęci współpracy na linii PZPR–ZBoWiD. We wnioskach stwierdzono m.in. że „ZBoWiD przybrał charakter walki politycznej z niektórymi ludźmi z aparatu partyjnego. [...] W mieście chodzą pogłoski, że ZBoWiD walczy o stołki w kierownictwie partii. Metody pracy, jakie stosuje ZBoWiD – niestety, ale potwierdzają to twierdzenie”¹¹⁴. Działania KW wynikały z obawy „przed wzmocnieniem politycznym związku”¹¹⁵, zdaniem Marcina Wypycha można założyć, że jeszcze przed posiedzeniem egzekutywy z 5 grudnia KC postanowił usunąć ze stanowiska I sekretarza KW PZPR w Lublinie Stanisława Szota, który stanowisko zdobył właśnie dzięki lubelskim partyzantom¹¹⁶.

Zaplanowana na 12 i 13 grudnia 1956 r. VI Wojewódzka Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza odbyła się w tonie omówienia i ostatecznego zakończenia kwestii związanych ze zmianami październikowymi w województwie. Wysłannikiem Komitetu Centralnego był Edward Gierek, który miał za zadanie „dopilnować”, aby cieszący się poparciem Gomułki Władysław Kozdra ponownie objął stanowisko I sekretarza KW. Protegowany „Wiesława” działał w ruchu komunistycznym w rejonie, z którego wywodził się Gomułka. W kierunku I sekretarza Szota i jego referatu

¹¹¹ APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 113.

¹¹² K. Zawadka, *Prasa*, s. 512.

¹¹³ APL, KW PZPR, sygn. 216, k. 114.

¹¹⁴ *Ibidem*, k. 123.

¹¹⁵ Ł. Bednarski, *op. cit.*, s. 52.

¹¹⁶ M. Wypych, *op. cit.*, s. 163.

padło bardzo dużo słów krytyki, dotyczyły one ostatnich wydarzeń w kraju, jak i czasów stalinizmu. Negatywnie wśród wypowiadających się odebrane zostały plena KW, które zdaniem Stanisława Popławskiego – sekretarza z KP Łuków – „obradowały w warunkach nie normalnych. Wywierano na Plenum nacisk na pierwszym Plenum [sic] oprócz delegatów byli: studenci, przedstawiciele zakładów pracy, pracownicy KW i wielu innych”¹¹⁷. Ponadto pojawiały się głosy krytyczne, które dotyczyły tego, iż Stanisław Szot oparł pracę KW nie o aparat partyjny, a o ZBoWiD. Nieprzychylnie wystąpienia dotyczyły również braku pracy i działalności KW, „obserwując pracę Komitetu Wojewódzkiego stwierdzam, że od VIII Plenum nic nie zrobił, a tylko walczył o stołki”¹¹⁸.

Nad ranem 14 grudnia odbyło się posiedzenie plenum, które miało za zadanie wybranie składu egzekutywy, sekretariatu oraz I sekretarza. Na wniosek Edwarda Gierka przewodniczenie w obradach zostało powierzone prof. Burdzie, ustalono jednocześnie, iż „skład egzekutywy ma wynosić 13 członków oraz że ma być 5-ciu sekretarzy KW PZPR”¹¹⁹. Plenum wysunęło 18 kandydatur do składu egzekutywy¹²⁰, już po wybraniu składu tegoż gremium odbyło się głosowanie dotyczące składu sekretariatu – przedstawiono 7 kandydatur¹²¹. Na I sekretarza – obsada tego stanowiska była z góry przesądzona – wybrano Władysława Kozdrę, drugim kandydatem był Stanisław Szot.

Zamknięcie dwutygodnika „Pod Wiatr” było jedną z pierwszych, o ile nie pierwszą decyzją Kozdry, pamiętającego słowa studentów: „przywieziony w teczce”. Drugi jego numer miał się ukazać 15 grudnia, I sekretarz dokładnie zapamiętał osoby, które jawnie mu się sprzeciwiały i negatywnie wypowiadały o kulisach pojawienia się w Lublinie.

Wydarzenia związane z październikiem 1956 r. w lubelskim Komitecie wojewódzkim można podzielić na kilka etapów. Pierwszym z nich był okres od śmierci Bieruta do 23 kwietnia – kiedy to treść wystąpienia Chruszczowa na XX zjeździe została przedstawiona aktywowi PZPR oraz partiom satelickim. Za kolejny okres można przyjąć czas między rozpoznańskim referatem Chruszczowa a Poznańskim Czerwcem. W tym czasie narastała krytyka lubelskiego KW i coraz częściej pojawiały

¹¹⁷ APL, KW PZPR, sygn. 6, k. 7.

¹¹⁸ *Ibidem*, k. 19.

¹¹⁹ *Ibidem*, k. 106.

¹²⁰ Eugeniusz Ciurus, Wacław Drozd, Paweł Dąbek, Stefan Filipiak, Władysław Kozdra, Władysław Kobiałka, Stanisław Kaper, Jan Kisielewicz, Edward Machocki, Ryszard Nafalski, Zygmunt Nawrocki, Józef Sadowski, Jakub Świtlak, Stanisław Szot, Władysław Studziński, Marian Wawrzycki, Jan Wyderkowski, Marian Witkowski – kolejność wg protokołu.

¹²¹ Eugeniusz Ciurus, Władysław Kozdra, Jan Kisielewicz, Edward Machocki, Stanisław Szot, Jakub Świtlak, Władysław Studziński – kolejność wg protokołu.

Tabela 4. Skład egzekutywy powołanej przez VI WKSZ 12–13 grudnia 1956 r.

Imię i nazwisko	Funkcja/zajmowane stanowisko
Władysław Kozdra	I sekretarz KW PZPR
Eugeniusz Ciuruś	sekretarz organizacyjny KW PZPR
Edward Machocki	sekretarz propagandy KW PZPR
Stanisław Szot	sekretarz rolny KW PZPR
Jakub Świtlak	sekretarz ekonomiczny KW PZPR
Paweł Dąbek	przewodniczący PWRN
Stefan Filipiak	I sekretarz KP PZPR w Krasnymstawie
Stanisław Kaper	I sekretarz KP PZPR w Puławach
Jan Kisielewicz	zastępca przewodniczącego PWRN
Władysław Kobiałko	I sekretarz KP PZPR w Lublinie
Ryszard Nafalski	prokurator z Prokuratury Wojewódzkiej w Lublinie
Kazimierz Nowicki	pracownik naukowy UMCS w Lublinie
Jan Wyderkowski	prezes Zarządu Okręgowego ZBoWiD

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, KW PZPR, sygn. 6, k. 106.

się słowa sprzeciwu wobec braku efektywnych działań, których wymagała dynamicznie zmieniająca się sytuacja polityczna w PRL. Podłoża tego stanu rzeczy można upatrywać w bierności sekretarzy w stosunku do komentarza dotyczącego treści tajnego referatu, jak również braku konkretnych odpowiedzi na pytania postawione na partyjnym plenum czy posiedzeniach egzekutywy. Następnie można pokusić się o wyszczególnienie okresu od VII plenum, gdzie KC dyskutowało o sytuacji w Poznaniu, aż do przełomu września i października, kiedy to do Lublina powrócili po swoich wakacjach studenci. W Lublinie VII plenum KC znalazło formalnie kontynuację w postaci plenum KW, które obradowało w połowie września. Jednak podobnie jak w przypadku braku reakcji i komentarza ze strony władz partyjnych na tajny referat Chruszczowa, lubelska organizacja partyjna nie doczekała się wypowiedzi sekretarzy w kwestii wydarzeń w Poznaniu. Za jeden z kluczowych etapów można przyjąć czas od początku października aż do plenum KW z 25 i 26 października. Okres ten cechował się napięciem związanym z wydarzeniami w KC, oddolnym działaniem komitetów powiatowych, które domagały się reakcji komitetu wojewódzkiego, wystąpieniami ludności w regionie wyrażającej poparcie dla nowo wybranego I sekretarza Władysława Gomułki. Następnie równie ważny etap w rozegrał się między 26 października a 17 listopada. Lubelski ZBoWiD wraz ze studentami oraz „Sztandarem Ludu” wywierali nacisk na KW. Niezadowoleni ze zmian w KW postulowali oni „wyprowadzenie” z egzekutywy oraz usunięcie

z szeregów partyjnych sekretarzy Hołoda i Andrzejewskiego – stalinowców, ich zdaniem odpowiedzialnych za opieszałość i brak działań w październiku 1956 r. Ostatnim elementem był czas między plenum KW a VI Wojewódzką Konferencją Sprawozdawczo-Wyborczą, podczas której doszło do kolejnej roszady wśród elity partyjnej w Lublinie. Władysław Kozdra – dysponujący poparciem i zaufaniem Gomułki – ponownie objął stanowisko I sekretarza KW. Okres ten charakteryzował się małą intensywnością pracy, członkowie partii starali się w pierwszej kolejności „utrzymać stołki”, a nie zajmować się zadaniami i wytycznymi płynącymi z KC PZPR. Kozdra po ponownym objęciu stanowiska I sekretarza KW w Lublinie stał na czele lubelskiej organizacji partyjnej aż do 1971 r.

Październik 1956 r. silnie oddziaływał na wydarzenia w Lublinie. Początkowo politycznie zachowawczy Komitet Wojewódzki przejawiał całkowitą bierność polityczną w kluczowym momencie dokonujących się w Polsce zmian. Owa opieszałość nie umknęła uwadze komitetów powiatowych, które nie otrzymawszy konkretnych wytycznych płynących ze stolicy województwa, podjęły samodzielne kroki i zaczęły informować ludność o wydarzeniach w Warszawie. Nie spowodowało to kryzysu na mapie politycznej województwa, jednakże przyczyniło się do osłabienia autorytetu sekretarzy Hołoda i Andrzejewskiego. Połowiczne roszady w egzekutywie KW spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem środowiska studentów, lubelskiego ZBoWiD-u oraz dziennikarzy „Sztandaru Ludu”. Te grupy wywierały nacisk na KW, dążąc do dokonania zmian w egzekutywie. Ponadto ZBoWiD domagał się wybrania Stanisława Szota na I sekretarza. Proces odwilży ukazał również pełną zależność lubelskiego KW od KC oraz walkę między aparatem partyjnym a różnymi ośrodkami, które próbowały „ugrać” coś na arenie politycznej w regionie.

Parafrazując nieco prześmiewcze pytanie ówczesnego okresu: „Kiedy skończył się Październik, odpowiadano: w listopadzie”¹²², to w przypadku Lublina, jak i całego województwa, na to pytanie można odpowiedzieć – w grudniu. Październik jako proces zmian politycznych zdecydowanie nie miał takiego charakteru jak w Warszawie, jednakże sytuacja, jaka miała miejsce w regionie Lubelszczyzny, a także trzykrotna zmiana na stanowisku I sekretarza KW (w tym powrót W. Kozdry), były precedensem w skali kraju.

¹²² J. Eisler, *Siedmiu*, s. 167.

ANEKS

Protokoły z wyborów egzekutywy i sekretariatu
w kluczowych momentach „października” 1956 r.

Protokół

Komisji Skrutacyjnej z wyborów Egzekutywy i Sekretarzy KW. PZPR
dokonanych na plenarnym posiedzeniu Komitetu Wojewódzkiego
w dniu 26.X.1956 r. w Lublinie.

Komisja Skrutacyjna w składzie:

1. Smulski Roman
2. Czubacki Romuald
3. Pawlak Bolesław

Stwierdza co następuje:

1. Na 43 członków plenum obecnych 30 /Tow. [Jan] Korczak chwilowo wyjechał na zakład – usprawiedliwiony/.
2. Upoważnionych do głosowania 30.

Komisja Skrutacyjna stwierdza, że w wyniku tajnego głosowania głosowało 29, głosów ważnych oddano 28, nieważnych 1.

Na listę kandydatów wstawiono następujących towarzyszy: [Julian] Andrzejewski, [Andrzej] Burda, [Bazyli] Hołod, [Stanisław] Iwanek, [Marian] Liberek, [Władysław] Kozdra, [Jan] Kisielewicz, [Edward] Machocki, [Antoni] Ryba, [Jakub] Świtlak, [Marian] Wawrzycki.

W wyniku tajnego głosowania poszczególni towarzysze otrzymali następującą ilość głosów:

Na członków Egzekutywy:

1. Andrzejewski – 24
2. Burda – 27
3. Hołod – 28
4. Iwanek – 21
5. Liberek – 7
6. Kozdra – 28
7. Kisielewicz – 27
8. Machocki – 24
9. Ryba – 16
10. Świtlak – 27
11. Wawrzycki – 16

W związku z tym, że na towarzyszy Rybę i Wawrzyckiego padła jednakowa ilość głosów przeprowadzono na tych towarzyszy powtórne tajne głosowanie. Głosów otrzymali tow. Wawrzycki 16, tow. Ryba 11. Jeden głos nieważny. Odpadli więc tow. Liberek i Ryba.

W skład Egzekutywy weszli towarzysze: Andrzejewski, Burda, Hołod, Iwanek, Kozdra, Kisielewicz, Machocki, Świtlak, Wawrzycki.

Na sekretarzy:

Tow. Kozdra – 28

„ Hołod – 28

„ Świtlak – 25

„ Andrzejewski – 22

„ Liberek – 6 (Machocki)

„ Kisielewicz – 2

Na I-szego Sekretarza wybrano więc tow. Kozdrę Stanisława Władysława, zaś w skład

Sekretariatu tow. Kozdra, Hołod, Świtlak, Andrzejewski.

Kartki do głosowania zostały po sporządzeniu protokołu przez Komisję Skrutacyjną spalone.

Komisja Skrutacyjna:

Przewodniczący – Czubacki Romuald

/ Członkowie – Pawlak Bolesław

– Smulski Roman

Lublin, dnia 26.X.1956 r.¹²³

Protokół

Komisji Skrutacyjnej z kooptacji do składu Plenum KW PZPR
w Lublinie odbytego w dniu 17.XI.1956 r.

Komisja w składzie:

1. Gajek Anna – przewodnicząca Komisji
2. Jankowski Stanisław
3. Jeziorski Tadeusz
4. Czubacki Romuald
5. Zgonek Jan

Stwierdza co następuje:

Na 43 członków Plenum, obecnych 34, głosowało 32. Głosów ważnych oddano 32.

Poszczególni towarzysze otrzymali następującą ilość głosów:

1. [Eugeniusz] Ciuruś – 31
2. [Paweł] Dąbek – 32
3. [Edward] Dubel – 18
4. [Piotr] Karpiuk – 31
5. [Feliks] Klementowski – 24
6. [Władysław] Król – 20

¹²³ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 80 i nn.

7. [Stanisław] Łozowski – 24
8. [Zygmunt] Mańkowski – 29
9. [Marian] Misztal – 27
10. [Ryszard] Nafalski – 29
11. [Jan] Niedźwiecki – 29
12. [Józef] Sadowski – 27
13. [Stanisław] Szot – 27
14. [Józef] Szydłowski – 29
15. [Jan] Wyderkowski – 29
16. [Władysław] Zdunek – 11

Wobec powyższego z wymienionych towarzyszy nie wszedł do składu Plenum tow. Zdunek

Komisja Skrutacyjna
Gajek Anna – przewodniczący
Jankowski Stanisław
Jeziorski Tadeusz
Czubacki Romuald
Zgonek Jan¹²⁴

Protokół

Komisji Skrutacyjnej z wyboru Egzekutywy dokonanego
na plenarnym posiedzeniu Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie
w dniu 17.XI.1956 r.

Komisja w składzie:

1. Gajek Anna – przewodnicząca Komisji
2. Jankowski Stanisław
3. Jeziorski Tadeusz
4. Czubacki Romuald
5. Zgonek Jan

Stwierdza co następuje:

Na 58 członków Plenum, obecnych 48. Głosowało 48. Głosów ważnych oddano 46. Nie ważnych do Egzekutywy 2, do sekretariatu 3.

Do Egzekutywy w tajnym głosowaniu poszczególni towarzysze otrzymali następującą ilość głosów:

1. [Andrzej] Burda – 46
2. [Eugeniusz] Ciuruś – 32
3. [Paweł] Dąbek – 44
4. [Edward] Dubel – 24
5. [Stanisław] Iwanek – 27

¹²⁴ APL, KW PZPR, sygn. 56, k. 155 i nn.

6. [Piotr] Karpiuk – 31
7. [Feliks] Klementowski – 29
8. [Władysław] Kozdra – 43
9. [Władysław] Król – 25
10. [Marian] Liberek – 25
11. [Edward] Machocki – 26
12. [Jan] Niedźwiedzki – 25
13. [Józef] Sadowski – 22
14. [Jakub] Świtlak – 29
15. [Stanisław] Szot – 42
16. [Marian] Wawrzycki – 30

W związku z powyższym do Egzekutywy weszli towarzysze: Burda, Ciuruś, Dąbek, Iwanek, Karpiuk, Klementowski, Kozdra, Machocki, Świtlak, Szot, Wawrzycki.

Do Sekretariatu w tajnym głosowaniu poszczególni towarzysze otrzymali następującą ilość głosów:

1. Ciuruś 22
2. Kozdra 41
3. Liberek 18
4. Machocki 24
5. Świtlak 27
6. Szot 41

W związku z powyższym do Sekretariatu weszli towarzysze: Kozdra, Machocki, Świtlak, Szot.

Na I-go Sekretarza KW został wybrany 23 głosami tow. Szot. Ponadto tow. Kozdra otrzymał 10 głosów, tow. Świtlak 1. 11-tu towarzyszy nie głosowało na I-go Sekretarza.

Komisja Skrutacyjna
Gajek Anna – przewodniczący
Jankowski Stanisław
Jeziorski Tadeusz
Czubacki Romuald
Zgonek Jan¹²⁵

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie, sygn. 5, 6, 51, 216, 585, 1536, 1537, 3266.

¹²⁵ APL, KW PZPR, sygn. 51, k. 157 i nn.

Printed sources (Źródła drukowane)

- Burda A., *Przymrozki i odwilże. Wspomnienia z lat 1945–1957*, Lublin 1987.
- Centrum władzy. *Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000 („Dokumenty do dziejów PRL”, z. 13).
- Dziak W., Rowiński J., *Polska–Chiny 1956. Zbiór dokumentów*, Warszawa 2016.
- Jarząbek W., *PRL w politycznych strukturach Układu Warszawskiego w latach 1955–1980*, Warszawa 2008.
- „Pod Wiatr” 1956.
- „Sztandar Ludu” 1956.

Journalism (Publicystyka)

- Jadcak S., *Lubelski Październik*, „Kamena” 1981, 25.
- Jedlicki W., „Chamy i Żydy”, „Kultura” [Paryż] 1962, 12 (182).

Studies (Opracowania)

- Bednarski Ł., *Polski Październik '56 a lubelski Związek Bojowników o Wolność i Demokrację*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2012, 19, 1.
- Caban I., *Zapis trzech dziesięcioleci. PZPR w województwach białsko-podlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978.
- Drabik R., *Stanisław Szot (1917–2008) funkcjonariusz UB, aparaczyc PPR/PZPR*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2010, 32–33.
- Drabik R., *Władysław Kozdra (1920–1986) – szkic biograficzny*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015.
- Eisler J., „Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
- Eisler J., *Siedmiu Wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.
- Eisler J., *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992.
- Gasztold P., *Towarzysze z Betonu. Dogmatyzm w PZPR 1980–1990*, Warszawa 2019.
- Machcewicz P., *Odwilż 1956*, w: *Polski wiek XX*, t. 3, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010.
- Madajczyk P., *Warszawa – Moskwa – Pekin w 1956 r.*, s. 4, https://www.academia.edu/41262487/Warszawa_Moskwa_Pekin_w_1956_r [dostęp: 23.04.2022].
- Maksimiuk D., *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 2005.
- Siedziako M., *Postalimowska „odwilż” i polski rok 1956. Kierownictwo KW PZPR w Szczecinie na tle wydarzeń w kraju (1953–1956)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2017, 32 (61), 4.
- Skrzypek A., *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1956–1957*, „Kwartalnik Historyczny” 1986, 93, 4.
- Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, red. F. Tych, Warszawa 1992.
- Szumiło M., *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Szumiło M., *Bazyli Hołod (1907–1963) – kariera ukraińskiego komunisty z ziemi włodawskiej*, w: *Życiorysy w trzy kultury wpisane. Włodawskie biografie*, red. M. Bem, A. Duszyk, Radom–Włodawa 2008.
- Władyka W., *Od Natolina do Natolina*, w: *Październik 1956. Początek erozji systemu*, red. M. Jabłonowski, S. Stępka, Pułtusk 2007.
- Wrona J., *Życie polityczne 1944–1956*, w: *Dzieje Lubelszczyzny. Aspekty polityczne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2016.
- Wypych M., *Walka polityczna i personalna w lubelskich organach PZPR w okresie październikowym na tle walk frakcyjnych w KC PZPR w 1956 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 2014, 62, 2.

Zawadka K., *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktury – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.

Zawadka K., *Prasa lubelska w okresie odwilży*, w: *Nie tylko „Po Prostu”*. *Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Warszawa 2019.

Netography (Netografia)

<https://encyklopediateatru.pl/osoby/26508/tadeusz-chabros> [dostęp: 5.01.2022].

NOTA O AUTORZE

Konrad Majchrzyk – urodzony w 1993 r., absolwent Wydziału Humanistycznego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Obecnie doktorant historii tegoż uniwersytetu. Specjalizuje się w historii PZPR na terenie województwa lubelskiego. Zainteresowania naukowe: PRL, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, KW PZPR w Lublinie, dokumenty i funkcjonowanie archiwum KW PZPR, ZSL w Lublinie w latach 1956–1975.

ABOUT THE AUTHOR

Konrad Majchrzyk – born in 1993, PhD student at the Faculty of Humanities at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. He specializes in the history of the Polish United Workers' Party in Lublin Voivodeship. His scientific interests are the Polish People's Republic, Polish United Workers' Party, Lublin Voivodeship Committee of the Polish United Workers' Party, documents and the archives of the Polish United Workers' Party and the United People's Party in Lublin 1956–1975.